ÇANAKKALE CEPHESİ'NDE
DUYUP DÜŞÜNDÜKLERİM

ÜRYÂNÎZÂDE ALİ VAHİD

Yayına Hazırlayan
Dr. Yusuf Sağır

Türkiye Yazarlar Birliği

Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları:58

Sümer 1 Sokak 11/5 Kızılay-Ankara
Tel: 0.312 232 05 71-72
www. tyb.org.tr - tyb@tyb.org.tr
Yayınevi Sertifika No: 14467

Ankara, Ekim 2015

ISBN: 978-975-7382-83-6

100 Yıl Sonra İlim Heyeti Çanakkale'de

Tertip Heyeti
D. Mehmet Doğan
Hicabi Kırlangıç, Prof. Dr.
İbrahim Ulvi Yavuz
Ferhat Koç
Fatih Gökdağ
Mehmet Sılay, Dr.
Memiş Okuyucu
Mustafa Güvenç
İrfan Çalışan

İlim Heyeti
Ömer Çakır, Prof. Dr.
Salih Yılmaz, Prof. Dr.
Kâzım Ürün, Prof. Dr.
Rıdvan Canım, Doç.Dr.
Nazif Öztürk, Dr.

Proje yöneticisi: Ömer Çakır, Prof. Dr.

Hazırlayan: Yusuf Sağır, Dr.

Tasarım: mtrmedya
Baskı: Özel Ofset
Matbaa Sertifika No: 29514

Giriş

Çanakkale'ye ilk ateş, İngiliz ve Fransız gemilerinden oluşan bir filonun 3 Kasım 1914'te Seddülbahir ve Kumkale tabyalarını bombalaması ile düşmüştür. Bu Osmanlı'ya savaş ilanının bir göstergesiydi. Osmanlı Devleti, bu süreçte gerekli tedbirleri almaya başlamış; toplarla güçlendirilen savunma hatlarını oluşturmuş; Boğaz'a mayınlar yerleştirmişti.[1]

Ocak 1915'e gelindiğinde birleşik kuvvetlerin hedefi karaya asker çıkarmadan Çanakkale Boğazı'nı geçmekti. Bu çerçevede İtilaf devletleri, Boğaz'ın giriş tabyalarına karşı taarruzunu 19 Şubat 1915'de başlatmaya karar verdi ve harekete geçti. Ancak bunlar, hedeflenenin aksine iç savunma hatlarına ulaşabilmek için 18 Mart 1915 tarihine kadar Nusret Mayın Gemisi'nin döşediği mayınları temizlemekle uğraşabildi. Çünkü donanmanın ve denizaltıların Çanakkale Boğazı'nı geçmesi buna bağlıydı. Nihayet 18 Mart 1915 sabahı İngiliz ve Fransız filoları Boğaz'a birlikte giriş yaptılar. Osmanlı topçuları bu filoların açtığı yoğun bombardımana karşılık vermiş; o gün akşama doğru itilaf devletlerinin üç adet zırhlısı batmış, birçoğu da hasar görerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Boğaz'ı deniz yoluyla geçemeyen İngiliz ve Fransız kuvvetleri, bu kez kara harekâtıyla Osmanlı tabyalarını arkadan vurmaya karar vermiştir.[2]

Osmanlı Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa da yeni savunma hatlarını bu minval üzere kurmuştur. İtilaf

1 *Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi,* Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2012, s. 5-6.

2 Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, s. 6-11.

kuvvetleri hem Kumkale hem de Seddülbahir bölgesinde, karaya 25 Nisan 1915'te çıkarma yapmışlardır. Kumkale'de Osmanlı büyük kayıp vermesine karşın, Fransız kuvvetleri 27 Nisan gecesi buradan geri çekilmek zorunda kalmıştır. Seddülbahir alanındaki çatışmalar ise Temmuz 1915'e kadar çok kanlı bir biçimde devam etmiştir. İngilizlerin Anzak birlikleriyle çıkarma yapmış oldukları Arıburnu'ndaki muharebelerde Anzaklar, istedikleri başarıyı elde edememelerine rağmen, Osmanlı birliklerinin yaralı ve şehid asker sayısı on bine ulaşmıştır.[3]

Anafartalar'da ise İtilaf devletlerinin yapmış olduğu taarruz neticesiz kalmıştır. Kasım 1915'te cepheye gelen İngiliz Harbiye Nâzırı Lord Kitchener, Boğaz'ı terk etmekten başka çare kalmadığını görmüştür. Böylece İtilaf devletleri, birliklerini 19-20 Aralık gecesi Anafartalar ve Arıburnu Cephesi'nden 8-9 Ocak 1916'da da Seddülbahir Cephesi'nden çekmek zorunda kalmıştır.[4]

Bu savaşın tarihî seyrini ortaya koyan hem Osmanlı hem de İtilaf devletleri arşivlerinde birçok belge bulunmaktadır. Bunlardan başka hatırât türü eserler de savaşın anlaşılmasında birincil kaynak mâhiyetindedir. İşte bu tür hatırâttan biri Üryânizâde Ali Vahid Efendi'nin kaleminden çıkmıştır.

Müellif Ali Vahid Efendi, 1297 (hicrî)/1879-1880 yılında İstanbul'da doğdu. İbtidaiye ve rüşdiye mezuniyetinden sonra, özel olarak Hendese, Coğrafya, Tarih, Türk ve Fars Edebiyatı dersleri gördü. Fransızca ve Arapça öğrendi. Dînî ve aklî ilimleri Bayezid dersiâmlarından Hadimî Hasan Efendi'den aldı. İlk vazifeye 23 Haziran 1895'te Meşîhat Sicill-i Ahvâl Şubesi'nde kâtip olarak başladı. 23 Ekim 1902 tarihinde Mekteb-i Nüvvâb'dan me-

---

3 Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, s. 11-18.

4 C.F. Aspinall-Oglander, *Gelibolu Askeri Harekâtı*, (haz. Metin Martı), c. II, Arma Yayınları, İstanbul, 2005, s. 467-469; Zekeriya Kurşun, "Çanakkale Muharebeleri", *DİA*, c. 8, İstanbul 1999, s. 207; *Birinci* Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, s. 459-462.

zun olduktan sonra çeşitli yerlerde nâiblik yaptı. Bu arada kendisi, ilmiye rütbelerini bir bir çıkarak evvelâ "hâriç müderrisliği", ardından "musıla-i Süleymaniye müderrisliği" ve sonra 1 Mayıs 1907'de "mahrec pâyesi" aldı. Mart 1910-Mart 1911 tarihleri arasında bir yıl Eyüp Kadılığı yaptı. Sonra Canik, Cidde Nâibliği ve İzmit Kâdılığı görevlerini ifâ ettikten sonra 5 Şubat 1915 tarihinde Muhallefât-ı Umûmiye Kassâmlığı ikinci müşâvirliğine getirildi. Bu arada ehliyetine binâen 22 Ağustos 1916 tarihinde pâyesi "bilâd-ı hâmse" ye[5] çıkarıldı. Bundan sonra çeşitli okullarda muallimlik yaptı ve müteâkiben 23 Şubat 1923'te Şûrâ-yı Evkâf Azalığı'na tayin edildi. Nihayet 24 Kasım 1925'te Diyanet İşleri Reisliği Müşâvere Heyeti Azalığı'na getirildi. 1932'de kendi isteğiyle emekli olmuşsa da 18 Ocak 1937'de tekrar aynı göreve döndü. 21 Temmuz 1940 tarihinde vefat edene kadar bu vazifesini sürdürmüştür. Soyadı kanunuyla birlikte "Üryani" soyadını almıştır. Ali Vâhid'in çalışmamızın konusunu teşkîl eden hâtırâtı "Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim" adlı eserinden başka "Asker İlmihali", "Cami'ü'l-Künûz" ve "Köy Hocası İlmihali" gibi eserleri bulunmaktadır. [6]

Ali Vahid Efendi, "kassâm umûm müşâviri" iken, Çanakkale Cephesi'ni görmek üzere Suriye, Filistin ve Lübnan'dan İstanbul'a gelerek 17 Ekim 1915 tarihinde Çanakkale'ye geçen seçkin heyetin[7] mihmândârlığını yapmıştır. Ona bu görevin ve-

5 İlmiye mensuplarına verilen pâyeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1988, s. 55-60, 91-108.

6 Yazarın arşiv vesîkalarına göre hayatı için bkz. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, c. 1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1996, s. 373-374; *Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü 1924-1989*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1989, s. 60; Ömer Çakır, "Türk Edebiyatında Mustafa Kemal(ATATÜRK) İsminin Yer Aldığı İlk Manzum ve Mensur Esere Dâir", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.17, Sayı: 49, Mart 2001, 119-130 (15 nolu dipnot).

7 Heyette vilayetlerin ileri gelenleri müftü, kadı, ilim adamları ve gazete sahipleri yer almaktadır. Heyete 4. Ordu'dan da dört kişi katılmıştır. Bu ziyareti planlayan

rilmesinde Arapça'yı çok iyi bilmesinin yanısıra iyi bir din alimi olmasının da etkisi vardır.

Heyet ziyareti sırasında Anafartalar'da Mustafa Kemal ve komutanlar tarafından karşılanmış; Mustafa Kemal bizzat, kendilerine Anafartalar çıkarması hakkında ayrıntılı bilgi sunmuştur. Heyet, cepheyi gezdikten sonra 22 Ekim 1915'te Çanakkale şehrini ziyaret etmiş ardından İstanbul'a dönmüştür.[8] İşte mezkûr yazar, bunlarla dolaşırken kendi müşâhedelerini sözü edilen eserinde kayıt altına almıştır. Eser, 1334/1916 yılında otuz altı sayfa halinde Necm-i İstiklal Matbaası'nda basılmıştır. Yazar, bu eserinden elde edilen tüm geliri Mudâfa-i Milliye Cemiyeti'ne bağışlamıştır.

Eserin latinize edilmiş hali tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa M. Naci Onur tarafından yapılmıştır.[9] Ne var ki, bu çalışmada birçok eksiklik vardır: Yazar, eseri Latin alfabesine aktarırken bazen satır bazen de kelime atlamıştır. Mesela sayfa 10'daki "...şu'â'âtıyla bu ulvî manzarayı yaldızlar, bir taraftan da top sesleri..." sayfa 25'teki "...Kaleminizi, fırçanızı alıp geliniz! Size büyük bir vazîfe çıktı..." ve sayfa 27'deki "...Amma o vakit korkarsın! dedi. O sırada arabacı ile aramızda geçen..." ibareleri atlanmıştır. Kelime atlamalara birkaç örnek olarak şunlar verilebilir: Sayfa 5'te "nüvâziden"; sayfa 11'de "yaktı"; sayfa 12'de "hücûma" ve "onlara"; sayfa 26'da "el-hâsıl ortalıkta".

---

4. Ordu komutanı Cemal Paşa'dır. Bunun sebebi ise Arap dünyasına Çanakkale Savaşları'nda neler olduğunu anlatarak, özellikle İngilizlerin savaş hakkındaki olumsuz propagandalarını engellemektir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lokman Erdemir, *Çanakkale Savaşı: Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2009, s. 310-314. Öte yandan Çanakkale Savaşları'nda yaşananları yazıya dökmeleri amacıyla oluşturulan edebî bir heyet 11 Temmuz 1915 tarihinde Sirkeci'den Çanakkale'ye doğru hareket etmiştir. Bu ziyaret hakkında Beşir Ayvazoğlu ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. Bkz. Ayvazoğlu, *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihanı*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2015.

8 Heyetin Çanakkale Cephesi'ndeki izlenimleri, 1916'da Beyrut'ta yayınlanan "El-Bi'setü'l-İlmiyye ilâ Dâri'l-Hilâfeti'l-İslâmiyye" adlı eserde anlatılmıştır.

9 Bkz. M. Naci Onur, "Çanakkale Savaşları ve Ali Vahid'in Eseri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı: 123, Aralık 1999, s. 149-164.

Buna ilâveten müellifin birçok kelimeyi yanlış okuduğunu ifâde edebiliriz. Bunlardan bazılarını söylemekle iktifâ edeceğiz. Örneğin; "toplar" tabiri "toprak"; "kömürdenmesi" kelimesi "gümbürdemesi"; "tahfîf" tabiri "tahfîz" ; "tecessüs" kelimesi "tecessüm"; "nazrat" tabiri "hazret"; "meşy" kelimesi "meys"; "kararmıştı" ibaresi "kabarmıştı"; "hizasına" kelimesi "binasına"; "tevakkuf" tabiri "tevkif"; "uhdelerimize" kelimesi "ahitlerimize" "hızlı" tabiri "hayyiz" şeklinde yanlış okunmuştur. Bu okumalar metinde ciddi anlam bozulmalarına sebebiyet vermektedir. Ayrıca yazar, bizim de okunmasında tereddüt ettiğimiz sayfa 30'daki bir ibareyi okuyamamış; bu duruma makalesinde hiçbir açıklık getirmemiştir.[10] İşte yukarıda sıralamış olduğumuz bu gerekçelerle eserin yeniden Latin harflerine çevrilmesi hususunda bir zorunluluk oluşmuştur.[11]

Metnin birçok yerinde üç noktanın kullanıldığı görülmektedir. Bu çerçevede noktalama işaretlerinde müellifin tercihine bağlı kalınmıştır. Ayrıca yazar, isim tasrîh etmediği yerlere de üç nokta koymuştur. Biz de bu durumu aynen muhafaza ettik.

Latinize edilen metinde Türkçe'de yer almayan Arapça "ayın ع" harfi ters virgülle ('), "hemze ء " harfi ise düz virgülle (') gösterilmiştir. Buna ilaveten eserde sayfa otuzda yer alan bir kelimenin okunmasında tereddüt edilmiş; bunun tarafımızca tahmin edilen okunuşu ve Osmanlı Türkçesi'yle imlâsı ilgili yerde kaydedilmiştir. Eserin orijinal sayfa numaraları ise "[s...]" biçiminde metin içerisinde gösterilmiştir Umarız bu çalışma Çanakkale Savaşları'nın aydınlatılmasına gayret eden araştırıcılara bir nebze de olsa katkı sunar.

---

10 Onur, "Çanakkale Savaşları ve Ali Vahid'in Eseri", s. 161.

11 Bu eserin latinize edilmiş biçimi tarafımızdan daha önce "Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı" adlı derginin 14. sayısında (Yıl:11 Bahar 2013) sayfa 159-178 sayfaları arasında yayımlanmıştır.

Kaynakça

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, c. 1, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayını, İstanbul 1996.

Ayvazoğlu, Beşir, Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihanı, Kapı Yayınları, İstanbul, Mart 2105.

Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2012.

Çakır, Ömer, "Türk Edebiyatında Mustafa Kemal(ATATÜRK) İsminin Yer Aldığı İlk Manzum ve Mensur Esere Dâir", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.17, Sayı: 49, Mart 2001, 119-130.

Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü 1924-1989, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 1989.

Erdemir, Lokman, *Çanakkale Savaşı: Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul 2009.

Oglander, C.F. Aspinall, *Gelibolu Askeri Harekâtı*, (haz. Metin Martı), c. II, Arma Yayınları, İstanbul 2005.

Onur, M. Naci, "Çanakkale Savaşları ve Ali Vahid'in Eseri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 123, Aralık 1999, s. 149-164.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı*, Osmanlı İlmiye Teşkilatı,* Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1988.

Üryânizâde Ali Vahid, *Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim*, Dâru'l Hilâfeti'l-'Aliyye, Necm-i İstikbâl Matba'ası, İstanbul 1332-1334.

Çanakkale Cephesi'nde
DUYUP DÜŞÜNDÜKLERİM

Muharriri
Kassâm-ı Umûmî Müşâviri
ÜRYÂNÎZÂDE ALİ VAHÎD

Hâsılâtı Tamâmen Müdâfa'a-i Milliye Cem'iyetine Âiddir.

Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye, Necm-i İstikbâl Matbaası

1332-1334

12 Kânûn-ı Evvel 1331[12]

Şu sırada Çanakkale Cephesi'ni ziyâret edip de susmak, gördüklerinden bahsetmemek insanın elinden gelmez. Bunun için ben de biraz söylemek, duygularımı bir dereceye kadar tercüme ve ta'bîr etmek istiyorum. Muvaffak olabilirsem bana ne mutlu…

"Akbâş" İskelesi'ne çıktığımızda şöyle etrafa bir bakındık. Ne gördük ise hepsi bizim için mühim ve şâyân-ı temâşâ idi. Lâkin her şeyden evvel küçük bir şehîdlik nazar-ı dikkatimizi celb ve da'vet eyledi. Hemen doğruca oraya şehîdlerin yanlarına gittik. Başları ucunda durarak kemâl-i hürmet ve huşû ile hep bir ağızdan münasib sûreler okumaya başladık. Artık orası bir tekke hâlini almıştı. Tîz ü pesden çıkmakla berâber insicâmı muhâfaza eden ve müessir temevvücâtıyla insânı yükseklerde gezdiren bu vakûr ve rûhânî tilâvet esnâsında etrâftaki tepeler arkasından gök gürültüsünü andırır top sesleri birbirini ta'kîb ederek gelir, rüzgârda insanın kulağına bir şeyler söylerdi.

Düşünmemek, müteessir olmamak kâbil mi? Dünyânın bugünkü velvelesine karşı sâkin ve sâkit yatan şu mübârek vücûdları düşünerek uzaklara baktım. Onların köylerini, kasabalarını, evlerini, mahallelerini, analarını, babalarını, çoluklarını çocuklarını hep görür gibi oldum. Gittikçe teessürüm arttı. Yavaş yavaş hissiyâta kapılmaya başladım. Lâkin o esnâda üst üste gelip yerleri titreten top gürültüleri muhâfaza-i vatan uğrunda acı, tatlı her hâlde büyük fedâkârlıklar îcab ettiğini ihtâr edince kendime gelerek, önüme baktım. Gördüm ki ikindi güneşi kabirlerin üstünü altın suyu ile yaldızlamış. Biz hâlâ okuyor idik. Rüzgâr da coşkun coşkun oracıkta dönüp dolaşarak mezârların tozunu alıyor; o da hâline göre şehîdlerin üstüne titriyordu. Oradan mahzûn mahzûn ayrıldık…

---

12 25 Aralık 1915.

Her tarafta yükler taşınır, taşlar kırılır, şoseler yapılırdı. Hiç boş duran yok. Herkes bir işte. Her taraf cânlı, her yer nûrlu. Giderken: "*Burası ağır mecrûhlar hastahânesidir*" dediler, bir yer gösterdiler. Oranın önünden sükûnetle geçerek kalbimizle du'âlar ettik. Artık akşam garîbliği ortalığa çökmüştü. Gurûb-ı şemsle berâber menzil-i maksûda vâsıl olduk.

Mihmândârlığında bulunduğum Hey'et-i İlmiye hakkında gerek burada gerek sâir mevâki'de ordu tarafından gösterilen hüsn-i kabûl ve âsâr-ı mihmân-nüvâziden ve arada te'âtî olunan nutuklardan bahsetmeyeceğim. Çünkü bu bence kâbil-i zabt ve ta'rîf değildir.[13] Onu bir hey'et-i tahrîriye şerh ve îzâha çalışarak mufassal bir seyâhatnâme tanzîm edecektir. Benim sözlerim mümkün mertebe kendi ihtisâsâtıma münhasır kalacaktır. Ancak ordu esbâb-ı istirâhatımızı öyle mükemmel bir sûrette te'mîn etmiş idi ki bunu sükûtla geçiştirmek revâ değildir. Doğrusu biz orada öyle mükellef sofralar, o kadar nefîs ve mütenevvi yemekler beklemiyorduk. Öyle temiz yatak çarşafları, henüz etiketi üzerinde gül gibi battaniyeler bulacağımızı hâtıra getirmemiştik. Biz mücâhidînin karavanalarına iştirâk edip îcâbında biraz kuru ot üzerine müftehirâne uzanıvermek fikrinde idik. Hâlbuki ince yemekler, mükemmel yataklarla ağırlandık.

Doğrusu ordu şu muhterem misafirlerini o kadar harâretle kucakladı, o kadar hürmet ve iştiyâkla gözlerinin içine baktı ki bunu hakkıyla tavsîf etmek alime'llâh pek müşkildir.

Karârgâha müsâferetimizin ilk akşamı Kurbân Bayramı gecesine müsâdif idi. Bulunduğumuz mevki'den şöyle biraz uzaklaşarak gecenin letâfetinden istifâde etmek, daha doğrusu şu muhîti gece haliyle serbestçe görerek kendimi azıcık düşündürmek istiyorum. Aldım başımı tenhâlara çekildim: Sert serin bir

13 Hele, Hey'et-i İlmiye reîs-i muhteremi hatîb-i şehîr Şeyh Es'ad eş-Şükayr Efendi'nin her ziyâret olunan mevkide irticâlen îrâd eyledikleri hitâbelerini zabtedemediğime cidden müteessifim.

rüzgâr koyu kurşûnî bulutları zayıf ve donuk mehtâbın önünden sür'atle geçiriyor, etrâftaki tepeler arkasından yuvarlana yuvarlana gelen top gürültülerini alıp uzaklara götürüyordu. Etrâfa yabancı yabancı bakınarak, düşündüm: Ben neredeyim? Burası neresi, bu gece ne gecesidir, bu toplar nedir, kimlere atılıyor?... Bu su'âlleri kendime tekrar tekrar sorarak dünyâyı tutan şu velveleye karşı gayr-ı mütehassis kalmamak ve bu hâdisâtın azamet ve ehemmiyetini bütün mevcûdiyetime ihsâs etmek istiyordum. O sırada pek derine mi dalmışım yahut pek yükseklere mi çıkmışım bilemem? Bir hâl oldu, yakınlar uzaklaşmaya; uzaklar yakınlaşmaya başladı. Tâ Kafkasya hudûdunda bulunan pek 'azîz bir kardeşimi görür gibi oldum. Baktım: Kendine bir hatîb tavrı vererek söz söylemeye hâzırlanmıştı. Hayret ettim. Bana mekteb adımla "*Ali Vahid*!" dedi. "*O deminden beri kendi kendine sorduğun su'âllerin cevâbını dur ben sana vereyim!.. Hani sen bir vakitler beşeriyetin ser-encâmını mutâla'a ettikçe tarîhe pek sönük sahîfeler bırakacak bir asırda yaşadığımıza zâhib olarak teessüfler eder dururdun! İnsaniyetin geçirdiği o dâhiyeler devrinde, o bâdireler arasında bulunarak cânlı bir târîh görmek arzusunda bulunurdun! Onları sen unuttunsa ben unutmadım! İşte şimdi o istediklerin hep oldu! Bak bu işittiklerin top gürültüsü değil hâ'ileler homu[r]danması, ummacılar kömürdenmesidir! Sen bu sesleri vaktiyle kitap yapraklarından gözlerinle duymak isterdin; şimdi kulaklarınla işit!...Yarın da menâtık-ı harbiyeyi gezer, gözünle görebileceğini görürsün! Bununla da iktifâ etmezsen cihâd-ı ekber hâzır... Hemen durmayıp iştirâk et!.. İşte sana cânlı, şânlı bir târîh! Daha ne istersin?*"

Hatîb tavrındaki ciddiyeti biraz tahfîf ve tebdîl eyledi de gülerek: "*Sıkılma! Böyle hengâmelere şâhid olmak hevesini beslediğinden dolayı nedâmet etme! 'Memât ba'z hayât ba'z: Hayât küll-i mühâl-farz' düstûrunu düşün de mütesellî ol! Bu böyle*

gelmiş böyle gidecektir” deyip uzaklaşmaya başladı, manzara da değişti; ben uyuşmuş kalmıştım.

Etrâfıma bakındım: Bulutlar üst üste yığılarak mehtâbı örtüp saklamışlar. Artık çifte ezânlar ortalığı çınlatıyordu. Gidip cemâ'ata yetişmek bayram gecesini mehmâ-emken ihyâ etmek lâzım dedim, oradan ayrıldım.

Seher vaktinde bayram sabahını karşılayan yanık bir "essalâtü" sadâsıyla kendimize geldik. O mübârek ses ıssız görünen tepelerde hüzün-âver 'akis ve te'sîrler yapıyordu. Bu lâhûtî terâne bir müddet devâm etti. Sonra ezânlar okundu. Hâlâ top sesleri kesilmemişti.

Namazgâha tekbîrlerle gidildi. Gidildi, bir gidiştir oldu amma yürüyerek mi, uçarak mı? Kimse bunun farkında değil. Çünkü o sabah hâliyle bu gidiş pek ulvî idi. Namazgâhın letâfetine hayrân olmamak kâbil mi? Sâl-dîde bir çam kanatlarını cemâ'atin üstüne açmış titriyor, böylelikle secdegâha içi dışı yeşil bir kubbe teşkîl ediyordu. Muntazam sûrette yerlere gömülmüş çam dalları da bu mübârek ma'bede duvarlık vazîfesini görüyordu. Minber al bayrağa bürünmüş, yerlere çadırlar serilmiş... Kuşlar öter, bulutlar gider, top sesleri gelir... Bir taraftan da çam tellerinin arasından çıkan hışıltı, o latîf zemzeme, o tatlı âhenk insana kendini bile unuttururdu. Biz namazın ilk rek'atında idik, karşımıza tesâdüf eden ufak bir tepecikten bir süvârî zâbiti namaza yetişmek için zümrüd-misâl bir sath-ı mâ'ile mürtesim düşerek sür'atle iniyor, bize doğru geliyordu. Namazda bu gibi tecessüs ve ta'kîbler gerçi huzûra manidir. Lâkin ben dayanamadım, bu levhaya hayrân oldum. Hiç şüphe etmem ki melekler de benimle hem-hâl idiler. Eminim ki onlar bile göklerden bu manzaranın seyrine dalmışlardı. Geldi, o zât rek'at-ı ûlâya yetişti. Huzûr-ı Rabbü'l-âlemînde hep beraberce secdeye vardık.

Bayram Namazını kıldıran Trablusşam ulemâsından Abdülkerim Uveyza Efendi tekbîrler arasında minbere çıktı.

Başında hâkî bir destâr, sırtında devetüyünden bir meşlah vardı. Gâyet belîğ bir hutbe îrâd etti. Orada ne demek lâzımsa onu dedi. Nasıl söylemek îcâb ederse öyle söyledi, vazîfesini bi-hakkın îfâ etti. Doğrusu zemîn ve zemân i'tibâriyle âlem-i İslâmda îrâd olunan büyük ve mühim hutbelerden biri de bu hutbedir.

Du'âdan sonra harâretli bir mu'âyededir başladı. Şöyle bir baktım: Anadolu evlâdından bir mücâhid koşuyor, Filistinli bir ‘âlim Mehmedinin ellerine sarılıyor; o da onu der-âğûş ediyor. Ötede ‘ikâl ve meşlahlı Dimeşkî bir zât-ı şerîf; necîb bir Türk zâbitiyle musâfaha ediyor. Beride bir tabur imâmı Beyrut Müftüsü'nün ellerini öpüyor. Her tarafta herkes birbiriyle bayramlaşıyor, bütün yüzler gülüyor, herkesin sîmâsı nazrat-ı ne'îmden nişân veriyordu. Güneş zerrîn şu'â'âtıyla bu ‘ulvî manzarayı yaldızlar, bir taraftan da top sesleri ortalığı inletir dururdu. Bu cânlı levha asla tasvîre sığmaz. Şu çetrefil kalem onun taslağını bile çizemez.

Namazdan avdet esnâsında düşman tayyârelerine ateş için yerleştirilen bir topun endâht ta'lîminde bulunduk. Öğleden sonra Arıburnu Cephesi'ne azîmet olundu. Her tarafta muntazam şoseler ikmâl edilmekte ve lüzûm görülen mahallerde kuyular kazılmakta idi.

Pek latîf ve dil-nişîn bir mevki'de bu cephenin topçu kumandanı... Beyle diğer ümerâ ve zâbitâna mülâkî olduk. Sigara ve çaylar içilerek biraz istirâhat edildi. Kumandan Bey bize civârda cereyân eden vekâyi'-i ‘azîme hakkında tafsîlât verdiler. Vaz'iyyetleri hiç gözümün önünden gitmez. Ayağa kalkıp gür bir ses, açık bir lisânla hikâye ettikleri vekâyi'in mevki'lerini de elleriyle gösterirlerdi. Biz onların muvaffakiyetlerini tebrîk ve hudâ-pesendâne mesâ'îlerinden dolayı kendilerine teşekkür edecek olduk; Hazret hiç oralara yanaşmayıp: "*Efendiler siz ne söylüyorsunuz? Biz mu'cizeler gördük hârikalar seyrettik. Bu böyle iken biz nasıl olur da kendi sa'y ve tedbîrimize bir kıymet*

verebiliriz? 'Alime'llâh' öyle işler oldu, öyle şeyler görüldü ki ne akla sığar, ne de fenne... Bunlar vikâyetü'llâhtan başka bir şey değildir." diyordu. Diğer bir zat da şöyle hikâye eyledi: "*Bir gün düşman gemileri bir sahayı sâ'atlerce ardı arası kesilmeksizin dehşetli bir ateş altına aldı, yüz binlerce mermi atarak yaktı, yıktı; kastı, kavurdu. Orasını öyle bir hâle getirdi ki saklanacak yer, koklanacak hava bırakmadı. Bunun üzerine düşman başladı oraya askerini çıkarmaya. Hesâbca artık karşı koyacak kimse kalmamıştı. Lâkin tam sırası gelince bir 'Allah, Allah'tır koptu. Bizim asker hücûma kalkmıştı. Şaşılacak şey... Sanki sûr-ı İsrafil'e karşı ölüler dirilip kalkmışlardı. Onları saklayan 'Allah' saklamış, o kadar ateş, o kadar kıyâmet onlara te'sîr etmemiş. Üzerlerine melekler kanatlarını germiş... İşte düşman bu hâl, bu hârika karşısında neye uğradığını anlayamadı. Akıl ve fen de mahcûb kaldı.*"

Biz bu 'inâyet-i Sübhâniyeye teşekkürler ederek oradan ayrılıp asıl harp sahasını, tarafeyn siperlerini görmek üzere gizli yollara daldık. Aman yâ Rabbî bu nedir; ne himmettir? Ne iştir; ne gayrettir? Bunlar nasıl, ne vakit yapıldı, edildi? Bu yollar bu tertîbler ne emeklerle bu hâle geldi? Buna şaşmamak elden gelmez. Bunlar öyle yalan yanlış, gıcırı bükme şeyler değil. Belki her yeri fennin iktizâsına göre kurulmuş, ince ince işlenmiş. Bunlar lafla olmaz. İnsan bir kere bunları, bu emekleri; bu başarılan şeyleri görmeli de sonra küçüğünden büyüğüne kadar ordunun vatanı muhâfaza uğrunda ne gayretler gösterdiğini, nasıl hayatını hiçe saydığını anlamalı! Lafı uzatmayalım. Bir hayli yürüdükten sonra tarassud noktasına geldik ki artık buradan bakılacak, o hep işitilip de görülemeyen harb sâhalarından biri: Arıburnu mıntıkası tamâmen görülecek idi. Nöbet bana geldiğinde meydân-ı haşri görmeye hazırlanır gibi oldum. Bütün mevcûdiyetimi gözlerime vererek şöyle bir baktım... Aman yâ Rabbî! Ne hûnhâr bir sâha... Karşıda soğuk bir deniz; beride

renksiz bir kara... Denizde birkaç harp gemisi ileri geri gider, gelir. Bir de hastane gemisi sâhilde pinekler durur... Denizde görülebilen hayât eseri bundan 'ibâret. Karaya gelince bir tek insan bile görmek mümkün değil. Düşman siperleriyle bizim siperlere dikkat ettim; her iki taraftan yer yer bomba te'âtî olunuyordu. Bombalar düştüğü yerin tozunu, toprağını havaya kaldırıyor; ortalığa acı sesler savuruyordu. Hey'et-i mecmû'a i'tibâriyle hâkimiyet-i mevki'iyenin bizde olduğu pek açık bir sûrette görünüyordu. Tarafeyn siperleri ba'z yerlerde birbirinden uzaklaşmış ba'z yerlerde de birbirine pek yakınlaşmıştı. Mümkün olduğu kadar çok bakıp çok düşündüm. Ve birçok şeyler de duyduğum oldu. Diyelim ki bu gördüklerimi bir dereceye kadar tesbît kâbil olabilsin. Ya bu mühevvil müşâhedât esnâsında duyup düşündüklerim ne olacak. Onları ne yapmalı; nasıl söylemeli, ne lisânla ta'bîr etmeli? Elde eyleyecek bir şey yok. Sâde kelime kahtlığıyla ta'bîr noksanlığı var.

Geç vakit ârâmgâhımıza 'avdet ederken askerler hep bir ağızdan "asker du'âsı" manzûmesini terennüm ediyorlardı. Çamlar arasından, karanlıklar içerisinden bu münâcât terânesinin gelişi ne kadar hoş idi.

O gece âşinâlardan bir zâbitin çadırında çay ziyâfetinde bulundum. Hiç şenlik görmemişin biri bir ma'mûreye geldiğinde her gözüne ilişen şeye nasıl bakarsa ben de tıpkı onun gibi buralarda her gördüğüm şeyi zihnime kaldırmak isterdim. Bu nişîmengâhı süsleyen kitâb, mecmû'a, karyola, masa, sandalye, ocak, lamba bunlar hep benim gözüme başka türlü görünüyordu. Ben bunlara, buradaki hayâta baktıkça eski derdlerim tâzelenmeye başladı. Çünkü vaktiyle asker olmaya pek heveskâr idim. Hemen hemen o silk-i celîle girmek üzere iken dünyânın ne kadar engeli varsa hep gelip beni buldu. Ben bir müddet fikrimde sebât ettim. Lâkin neticede mağlûb oldum, asker olamadım. Bu hâlâ içime derddir.

Şimdi bu kadar hasretkeş olduğum askerlik ‘âlemi içinde kendimi böylece sıfatsız salâhiyetsiz gördükçe kendi kendime acıyordum: Çünkü ben bu başı bozukluğumla oralara, o ‘âleme lâyık değildim. Zira bir insan başı bozuk mudur, bitti. Her şey ona nâ-mahrem. Silah mı? Elini süremezsin! Cebhâne mi? Yanına yanaşamazsın! Çadır mı, kışla mı? Yasaktır giremezsin! Hayvan mı? Savul yanından!.. Doğrusu bana bunlar pek ağır gelir. Ben bütün mevcûdiyetimle tâm bir asker olayım da şeklim beni niçin böyle bî-gâne kılsın?

Beni aralarına kabul edip çadırlarında yer gösteren lütufkâr ümerâ ve zâbitân sanki bana karşı ikide birde: “*Hey başıbozuklar! Sizin burada yeriniz olamaz! Siz buraların mahremi değilsiniz! Burada başarılan işler size açmaz! Elinize bir kılıç alsanız mutlaka bir yerinizi kesersiniz! Size silâh verilse bir yerine parmağınızı sıkıştırırsınız; yâhûd elinizden bir kaza çıkar! Koşup edemezsiniz, bir ata binemezsiniz!.. Ama biz harb ve darbederiz. Siz çocuklar gibi uzaktan bile bakmaya korkarsınız! Bizim gibi olmak isteseniz; dünyâda olamazsınız. Biz işte böyle biziz... Siz nesiniz zavallı âdemcikler? Ha sahîh siz misâfirsiniz. Öyle ise gelsin bir kahve, buyurunuz bir sigara... Giderken de bari bir elinizi sıkalım!..*” diyorlar.

Neden ben böyle lisân-ı hâl ile ezileyim? Neden ben o mukaddes vazîfeleri görmeye lâyık olmayayım? Bu benim için zül değil, ölümdür. Ben bu sebebden oralarda hem meserretler tadıyor, hem acılar duyuyordum. Uyku zamanı mevki’ime döndüğüm vakit hâlâ top sesleri kesilmemişti. Koyu bulutlar gökyüzünü tamamen örtmüş, kaplamış. Rüzgârlı bir gece...

Sabaha karşı musika herkesi Silistre marşıyla uyandırdı. O günü ağır mecrûhlar hastahânesini ziyâret eyledik. Hastahâne son derecelerde mükemmel ve muntazam bir hâlde olup çamlar arasındaki mevki’ide gâyet latîf ve bî-nazîr idi.

Mecrûhları ziyârete başladık. Hepsi ağırca idi. Şöyle iki tarafa bir baktım: Hep hızlı soluklardan omuzlar kalkıp iniyor. Görünüyor ki hepsi az çok muzdarib. Böyle iken yine hiç hâlinden şikâyet eden yok. Hepsi ızdırâbını ketme çalışıyor. Lâkin yüzlerinden belli ki kımıldayacak, duracak hâlleri yok. Hepsi bî-tâb. Ben artık bunların yüzüne bakamıyorum. Böyle fedâkâr gâzîlerin huzûruna varmaya kendimde bir liyâkat göremiyorum. "Vallâhi" onlardan utanıyor, sıkılıyordum. Öyle ya onların o büyüklüklerine karşı ben ne yüzle, hangi bir fedâkârlığımla vatana istihkâk iddi'âsında bulunabilecektim. Zâbitâna mahsûs koğuşta ayağına 'ameliyât icrâ edilmiş Beyrutlu genç bir zâbit bulunuyordu. Beyrut Müftüsü Mustafa Neca Efendi istifsâr-ı hâtır için yanına yaklaşarak elinden tuttu, aralarında şu muhâvere cereyân etti.

- *Nasılsın oğlum? Ben senin hemşehrînim, Beyrut Müftüsüyüm. Bak biz tâ oralardan sizi tebrîke geldik...*
- *Ben ...mahallesinden ...n oğluyum. Ayağım böyle oldu...*
- *Merâk etme evlâdım! Ne olduysa "Allah" yolunda oldu. Bunun mükâfâtı büyüktür. Evinde köyünde durup gezerken de ayağı öyle olanlar çoktur. Sen gönlünü geniş tut; endîşe etme! İftihâr et! Biz de sizinle iftihâr ediyoruz...*
- *Öyle ise eğil de sakalından öpeyim!..*

Biz hep gizli gizli ağlıyor idik. Müftü Efendi o muhterem gâzîyi der-âğûş etmek üzere eğildiği esnâda her ikisinin dudakları yekdiğerini büyük bir muhabbetle takbîl etti. Bu müşâhede beni bitirdi. Artık başka koğuşu ziyâret için kendimde kudret ve cesâret bulamadım. Fenâ hâlde zehirlenmiştim.

Karârgâha 'avdetimizde bir ganîmet mitralyöz taburunun ateş ta'lîminde bulunduk. Liman Paşa da ma'iyyeti erkânıyla hâzır bulunuyor idi. Hep birden hedeflere ateş açıldığında vâdîler inlemeye, hedefler altüst olmaya başladı. Ateş kesildikte hedefler mu'âyene olundu. Her biri kalbur gibi olmuştu.

Hey'et-i 'İlmiye re'îs-i muhteremi hatîb-i şehîr Şeyh Es'ad eş-Şukayr Efendi tarafından edilen du'â hep yüreklerden kopup gelen âmînlerle berâber göklere erişti. O sırada tabur da hareket etti; artık ateş hattına gidiyordu. Önde genç tabur kumandanı atına binmiş bilâ-fütûr gidiyor, tabur da onu ta'kîb ederek bütün levâzımıyla süzülüp çekiliyordu. Arkalarından du'âlar ettik... Akşam garîbliği ortalığa tamâmen çökmüş, her taraf koyu bir renk almaya başlamıştı. Ben bu taburun meşy ü hareketini seyrederken uzaklarda; dumanlar arkasında hasretzede bir vâlide görür gibi oldum. O mübârek hatun loş bir odanın sık kafesleri arkasından bakıyor, gözleri bir câmi' minâresinin etrâfını alan koyu servîlerin içine doğru dalıp dalıp gidiyordu. O yalnız evlâdını, işte şu bizim önümüzde taburunu çekip götüren oğlu ...ni düşünüyordu. Ben işte o vâlidenin hem düşünüşünü hem de düşündüğünü görüyordum. Sağımda kalan manzara ne kadar hüzün-âver ise solumda gittikçe uzaklaşan manzara da o nisbette şân-âver idi. Daha ziyâde düşünecek olsam o meydânda tek başıma kalacaktım. Güneş çoktan gurûb etmiş, artık sular kararmıştı. O gece de sabaha kadar top sesleri kesilmedi.

Ertesi günü Anafartalar Grubu'na gitmek üzere 'ale's-sabah hareket olundu. O grupta da bu hey'et bir gün yaşadı ki dünyada ta'rîf kabûl etmez. İstikbâl, hüsn-i kabûl, mihmân-nüvâzlık olsa da "Allah" için bu kadar olur. Geniş bir sâhada Haleb Fırkası'na mülâkî olduk. Beyrut Müftüsü Mustafa Neca Efendi; tercemesi Sebîlü'r-Reşâd'da münteşir hitâbeyi askere karşı burada îrâd etti.

Bu gurubun kahramanı Mustafa Kemal Bey'e, bu büyük kumandana bütün İslâmlar ve müttefiklerimiz medyûn-ı şükrândır. Anafartalar'ın en nâzik bir zamanında Mustafa Kemal Bey'in aldığı tertîbât ve tertîb ettiği bir hücûm sâyesinde Boğaz büyük bir tehlikeden kurtulmuştur.

Hey'et-i 'İlmiye bu zât-ı şerîfe esâsen 'ani'l-gıyâb gönül vermişti. Memdûhları öyle bütün kemâlâtıyla karşılarında tecellî edince hepsi bülbül oldu, şakıdı. Her biri hissiyâtını bir başka şekilde meydâna koydu. Mustafa Kemal Bey de bi'l-mukâbele beyân-ı ihtisâsât ederek hey'eti büsbütün kendine meftûn etti.

Kuşluk vaktinde bütün Anafartalar Cebhesi'ni görmek üzere îcâb eden mevki'e gittik. Bir mühim müşâhede de orada vukû'a geldi. Evvelki günkü müşâhedenin bir eşi. Yalnız bu sâha biraz daha geniş... Nasılsa bugün ortalık bir sükûn içinde bulunuyor. Ses yok, sadâ yok. Sanki tenhâ bir mahşer seyrediyordum. Mavi bir deniz... Açık bir hava... Düşman zırhlıları ağır ağır dolaşmakta, hastahâne gemileri de uyuklamakta idi. Lütufkâr bir zâbit bana birer birer gösteriyordu: *İşte Kemikli Burnu. İşte İsmailoğlu Tepesi. Şurası Küçük Kemikli. Tuzla Gölü de burası. İşte Mestan Tepe. Şu; Küçük Anafarta Köyü. Büyük Anafarta da bu tarafta kalır.*

Nice mühim vekâyi'a cilvegâh olan bu mevâki'in hepsini birden böyle ihâta sûretiyle görmek insanı 'âdetâ tedhîş ediyor, pek başka düşündürüyor. O sırada bir düşman tayyâresinin pek yüksekten üzerimizde dolaşmakta olduğu görüldü. Hava gâyet râkid ve sâf olduğundan tayyâre pek güzel seçiliyordu. Birdenbire tayyârenin tâ yanı başında iki dâne beyaz bir şey peydâ oldu. Ben önce bunları da birer tayyâre zannettim. Meğer bunlar bizim taraftan atılan mermilerin patlaması imiş. Bunun üzerine tayyâre uzaklaşarak gözden gâ'ib oldu.

Grub karârgâhına döndüğümüzde bir takım Halebli askerler, kılınç kalkan oynuyorlardı. Oyunun nihâyetinde bunlardan biri Hey'et-i 'İlmiye'ye hitâben: "*Ey Efendiler! Buradan döndüğünüzde evlâd u 'iyâlimize söyleyin ki biz düşmanın vücûdunu şu mübârek topraktan kaldırmayınca dönmeyeceğiz. Bunu böylece onlara bildirmenizi bütün silâh arkadâşlarım nâmına sizden recâ ederim*" dedi.

Gâyet mükellef bir öğle ta'âmından sonra Hey'et altıya taksîm edilip her kısım şâyân-ı temâşâ bir mevki'e müteveccihen hareket eyledi. Bizim hissemize "İsmailoğlu Tepesi" düşmüştü. İbtidâ güzel güzel gidiyorduk. Havanın letâfeti, ortalığın sükûneti harb sâhasında bulunduğunu insana unutturuyordu. Anafarta'yı solda bırakıp Azmak Deresi'ne karşı inmeye başladık. Karşımızda düşman gemileri birbirini çiğneyecek gibi karma karışık dolaşıp duruyordu. İniş bitmek üzere iken sâhilden bir top gürlemesini müte'âkib sağ tarafımızda bir gülle patlayarak düştüğü yeri altüst etti. "O ne" demeye kalmadı, bir dâne de solda patladı. Ben sevinmeye başladım. Çünkü bunun bu kadarını da görmeden döneceğime teessüfler ediyordum. Bir, bir daha, bir daha... Artık gülleler dehşetli vıjırtılarla havayı yararak üzerimizden geçiyor, biraz evvel bulunduğumuz yerlerde patlayıp duruyordu. Belki bir iki sâniye sonra burada da patlayabilirdi. Yerlerde yatan gülle parçalarına bakılacak olursa bu olmayacak bir şey de değildi. Biz seyreldik, hızlandık. Ma'amâfîh korku denilen şey hâtırımıza bile gelmiyordu. Hep bir şeyler görmek, hep boş dönmemek istiyorduk.

İsmailoğlu Tepesi'ne karîb bir mevki'de hayvanları bırakıp gizli yollara daldık. Yine emekler, gayretler kendini göstermeye başladı. Doğrusu bunlar görülmedikçe inanılacak şeyler değildir. Bu hususta ne kadar söylense yine azdır. Burada da pek muhterem sîmâlar tarafından hüsn-ü kabûl gördük. Çaylar içildi, yâdgârlar te'âtî olundu. Tarassud mevki'ine gittiğimiz vakit elâ gözlü bir yağmur altında şiddetle top te'âtî ediliyordu. Bu sahne sabahki gibi öyle tenhâ bir mahşer değil 'âdetâ kızılca kıyâmetten nişân veriyordu. Toplar patladığı vakit ortalık sarsılıyor, yağmurun kesâfetinden gürültüler pek yakından geri dönüyordu. Muhterem bir zâbit lutfetti bana: "*Gel şuradan etrâfı güzelce seyret! Bu temâşâ her vakit ele geçmez*" dedi. Ben de bu teklîfi câna minnet bilerek hemen yürüdüm. Bir iki yere girip

çıktık; baktım kendimi boş bir siper içinde, hem de siperin kademesi üzerinde buldum. Kum torbaları, her şey mükemmel. O zat başladı etrâfı göstermeye... İşte Azmak... İşte Koca Çimen Dağı... Ben dedim: "*Beyefendi! Çok güzel amma pek açıkta değil miyiz, bir tehlike yok mudur*?" Güldü, "*Hayır*" dedi. Ben de bu hayıra hiç inanmadığım hâlde mahzâ yiğitliğe toz kondurmamak için: "*Peka'lâ*" diyerek bana gösterilen yerleri tedkîk eder gibi görünmeye başladım. Lâkin 'acabâ etrâf kimin gözüne görünüyordu? Ben "*Ha şimdi gelecek*" diye etrâftan kurşun bekliyordum. Bütün vücûdumun damarları çekiliyordu. Çünkü siperden dışarı baş çıkarılamayacağına îmân etmiştim. Meğer orası bir ihtiyât siperi imiş.

Artık akşam olmaya başlamıştı. Hareket arzusunda bulunduksa da: "*Şimdi yollar kapandı. Baksanıza kıyâmet kopuyor. Böyle iken nasıl gidebilirsiniz?*" diyerek bizi salıvermediler. Biraz sonra birden bire ateş kesildi, top fırtınası durdu. Biz de vedâ ederek oradan ayrıldık. Hayvanları bıraktığımız mevki'e giderken yerde bir gülle parçası gördüm. Elime alıp bakarken, orada bulunan bir zâbit dedi: "*O hâin parça bir askerin şehâdetine sebeb olmuştur*." Ben mütessir olarak, vurulmuşa döndüm. O kör ve bî-haber gaddârı hemen fırlatıp attım. İnce ince yağmur yağıyor, ortalık da gittikçe kararıyordu. Hayvanlara binerek sür'atle yol almaya başladık. Büyük Anafarta hizâsına geldiğimiz esnâda takrîben iki buçuk metre arzında derince bir seyil yarması içinden giderken hayvan bir şeyden ürkerek birdenbire durdu, geri geri çekilmeye başladı. Sağ tarafta yerden bir metre yüksekte beyaz bir kâğıd sallanıyor, sanki birisi el sallıyordu. Dikkat edince anladım. Hayvan ürkmemiş, irkilmemiş; sanki orada gördüğü bir şeye ihtirâmından geri geri çekilmiş... Hayvanı bu sûretle tevekkufa mecbûr eden, bir şehîd kabri idi. Anlaşılan o zât-ı şerîf yerlerde pek mebzûl görülen gülle parçalarından biriyle o yarma içinde şehîd düşmüş, hemen orada defnolunu-

vermişti. Yarmanın toprak duvarı biraz yontulup oyulduktan sonra oracıkta bir lahid vücûda getirilmiş, başı ucuna dikilen bir değneğe de merhûmun künyesini hâvî bir kâğıd geçirilmiş idi. Yağmur yağar, rüzgâr da akşam karanlığı içinde o kâğıdı sallar dururdu. Kendi kendime dedim: "*Âh! şâ'irler, ressâmlar nerdesiniz! Kaleminizi, fırçanızı alıp geliniz! Size büyük bir vazîfe çıktı. Şu mübârek meşhedi görün! Bütün dünyâya da gösterin! Bu sizin boynunuzun borcudur.*"

Arkadaşlar hayli yol almışlardı. Mahzûn mahzûn oradan ayrıldım. Hava gittikçe bozuldu, ortalığa zifirî bir karanlık bastı. Ârâmgâhımıza gece geç vakit dönebildik. Fırtına şiddetle hükmünü icrâ ediyor. Nasılsa bu gece top sesleri işitilmiyordu. Ertesi günü Boğaz'daki mevâki'-i müstahkemeyi ziyâret için ale's-sabah hareket ettik. Mevki'-i müstahkem kumandan vekîli tarafından gâyet mükellef bir ziyâfet keşîde olundu. Ba'de'z-zuhr "Hasan-Mevsuf" nâmı verilen tepeye giderek oradaki bataryayı ziyâret ettik. Zâbitândan biri eliyle toplardan birini okşayarak bize dönüp: "*Efendiler! Düşman beş Mart'ta yalnız bu bataryaya tam üç bin mermi attı. Lâkin saklayan 'Allah' sakladı. Düşmanın yaptığı zarar işte bundan ibârettir, bakınız*" diyerek ehemmiyetsiz bir çizinti gösterdi. Ben kendimden geçerek hemen dudaklarımı o hilâfet kapısının mübârek kilidi üstüne koyup teberrük ettim.

Tepenin vech-i tesmiyesi hakkında îzâhât verdiler. Kal'a-i Sultâniyeli Hasan Bey o bataryanın kumandanı, Trabulusgarblı Mevsûf Bey de takım zâbiti imiş. Beş Martta Boğaz'a vukû'bulan şiddetli ta'arruzda kemâl-i mehâret ve şecâ'atle bu bataryayı idâre eden bu iki zât ikindi vakti birbirini müte'âkib burada yaralanarak şehîd düşmüşler. Biz o iki mübârek zâtla diğer şühedânın rûhlarına Fâtiha okurken Boğaz'ın koyu mavi dalgaları koşup geliyor, düşmanın mağrûk... tahte'l-bahrinin meydânda kalan aksâmına çarparak köpükler saçıyordu.

Sonra... Tabyası'nı da ziyâret ederek ağır endâht talîminde bulunduk. Birden bire verilen bir kumanda üzerine tabya içerisinde bir fa'âliyettir başladı. Asker hemen karınca gibi topların etrâfına üşüştü. Herkes vazîfe başına geçti. Kumandalar verilir. Mesâfeler tayîn edilir; nişânlar alınır, ateşler edilir; gülleler naklolunur. El-hâsıl ortalıkta bir kıyâmettir kopuyor amma: Hepsi bir intizâm tahtında... Bütün tabya bir sâat gibi işliyordu. Faâliyet var. Lâkin kargaşalık yok. Herkes yaptığını, yapacağını biliyor. Bu hakîkaten görülmeye sezâ bir manzara idi. Doğrusu iftihârımızdan koltuklarımız kabardı. Ümerâ ve erkâna arz-ı şükrân ederek ayrıldık. Anca nısfü'l-leylde ârâmgâhımıza dönebildik. Ertesi günü istirâhat edilip akşamüzeri Dersaâdete avdet olunacaktı. Artık o günü benim için âdetâ bir mâtem günü idi. Çünkü ben oradan, o âlemden ayrılmak istemiyordum. Lâkin kâbil mi? Benim gibi miskînlerin orada yeri olur mu? İster istemez hazırlanıyorduk. Eski ve yeni âşinâlarımı dolaşarak her birine arz-ı vedâ eyledim. Gruba bir sâat kala hep harekete âmâde olduğumuz esnâda Liman Paşa maiyyeti erkânıyla gelerek Hey'ete mülâkî oldu. Pek harâretli nutuklar teâtî olundu. Hey'et ordudan gördüğü hüsn-ü kabûle karşı arz-ı şükrân ile vedâ eyledi. Arabalara râkiben oradan ayrıldık.

Ben pek meğmûm idim. Gelip karışacağım âlemi düşündükçe büsbütün gözüm dünyâyı görmüyordu. Hava da gönlüm gibi karardıkça karardı. Artık etrâf görünmez oldu. O esnâda arkadâşlardan biri arabamızın pek geri kalmakta olduğunu söyleyecek oldu. Arabacı, dönüp: "*İster misin be efendi? Bir bağırayım bu hayvanlara da... Yıldırım gibi uçurtayım şu arabayı? Amma o vakit korkarsın!*" dedi. O sırada arabacı ile aramızda geçen muhâvereyi olduğu gibi âtîye naklediyorum: Ben,

- *Arkadaş bu hayvanlar neden senin sözünü bu kadar dinlerler bakayım?*

- *Elbette dinleyecekler. Onlar benim mâlım değil mi? Ben onların hûyunu bilirim. Onlar da benim tabîatımı bilirler.*

- *Bunlar neden senin malın oluyor, sen asker değil misin?*

- *Ben de asker oldum. Mâlım mülküm de asker oldu. Hayvanlarımı tekâlîf-i harbiyeye aldılar.* Dedim: *"Nasıl olsa bu arabayı haylayacak bir adam lâzım. Eyisi mi! Koyun beni mâlımın üzerine; hem mâlımı muhâfaza ederim, hem de millete hidmet eylerim"* kabul ettiler. *İşte böylece mâlımın başında hidmet edip duruyorum.*

- *'Vallâhi' a'lâ... Sen nerelisin? Adın nedir?*

- *Kirmastılıyım. Adım: Hacı Mehmed*

- *Yaşa be Hacı Mehmed! Sen ne vakitten beri buradasın? Buralarda neler gördün söyler misin?*

- *Âh Efendi neler görmedim ki. Lâkin doğrusunu istersen: Bu sefer millet eyi tuttu işi... Asker de of demedi. Bakarsın: Ayak dağılmış, darman duman olmuş: "Hayla arkadaş arabayı! Korkma biz dayanırız" derdi. Çok defa biz yorulur, uyurduk; arabayı o hâlleriyle yaralılar haylarlardı. Ne biz de, ne de hayvanlarda dinlenmek var... Hayvancıklarıma torbayı bile yolda takardım. Hem yerler hem giderlerdi. Geceyi gündüze kattık. Dayanmak da olursa bu kadar olur... Efendi! Sen ne dersen de! Asker Balkan Muhârebesi'nin öfkesini bu düşmanlardan aldı. Yâhû vuruluyor da: "Of" demiyor bu asker... Usulcacık yanındakinin kulağına: "Ben vuruldum arkadaş" der; verir silâhını, fişengini yanındakine... Kendi sessiz sadâsız çekilir, ölür de gık demez be!..*

O sırada arkadaşlardan biri: *"Aman kardaşım sen çok lafa daldın! Biraz önüne dikkat et ki karanlıkta arabayı devirmeyelim"* dedi. Hacı Mehmed gülerek: *"Merâk etme Efendi*

sen! Ben hem önümü görürüm, hem Efendiye laf yetiştiririm. Gözünü sevdiğim millet bak ne yollar yapmış!.. Böyle yolda arabada devrilir mi imiş? Dîvânyolu mübârek... Ben:

- *Eyy Hacı Mehmed! Söyle bakayım daha neler gördün?*

- Âh be Efendi! Hangi birini söyleyeyim? Bu düşmanın bize yapmadığı kalmadı amma, iki para etmedi. Bazı gün oldu, on sekiz dâne tayyâreyi birden milletin başı üstünde gezdirdi, gösteriş yaptı. Her gün en aşağı beş altı tayyâre üstümüzde dolaşır, dururdu. Bir gün çorba içiyorduk: "Gırr... Gırr..." diye bir ses gelmeye başladı. Baktık tayyâre tepemize gelmiş. Yanımdaki arkadaşıma: "Osman kendini gözet! Eyi bak geliyor" dedim fırladım. Gürültüyle bizim çavuşu çiğnedik. "Bomba, faşşş..." diyerek geldi; lap dedi, biraz öteye düştü. Biz haydi yine çorbanın başına. Ne olduysa çavuşun ayağına oldu. Gülüşmeden öldük, bayıldık. Bir gecede çadırda yatıyorduk. Yine geldi: "Vıjj... Vıjj..." diye tepemizde gezmeye başladı. Çadırda bir arkadaşım vardı. Seslendim: "Kalk! Yine seninki geldi" dedim. O da "Yat be!" dedi. "Gece gündüz kaçacak mıyız bu herifin derdinden? Ne kalkarım, ne görürüm. Allah'tan gelene: (...[14])

- *Ey söyle Ağa söyle! Ben senin sözlerini hep kargacık burgacık defterime işâret ettim. Senin haberin yok. Seni bana "Allah" gönderdi. Söyle bakayım! Daha neler gördün? Sen muhârebeyi yakından gördün mü, ateş içine girdin mi?*

- *Sen ne söylüyorsun be Efendi! Neler oldu, neler... Ben çok şeyler gördüm amma, te böyle sorunca birdenbire hatırlayamıyorum yoksa...*

- *Vâh vâh... Sen kaç gündür nerede idin a mübârek? Sen benim elime vaktiyle geçe idin senin sözlerinle ben koca bir kitâb doldururdum. Söyle Hacı Mehmed! Vakit kalmadı.*

---

14 Parantez içine aldığımız kısmın imlâsı metinde şu şekildedir: صاداكه رولوس Bu da "Sadagerolos/Sadagerulus" biçiminde okunabilir.

- *Demin ateş içine girdin mi demiştin. Şimdi hatırıma geldi. Bir gün "Kirte" tarafında rap arabalarına cebhâne veriyorduk. Bir şarapnel geldi orada bizimle beraber çalışan bir delikanlıyı parçaladı. O zavallı cân alıp cân verirken bize: 'Aman kardaşlar! Ben gidiyorum... Siz elinizi çabuk tutun! Cebhâneyi yetiştirin! Kardaşlarımız siperlerde ateş içinde' diyerek ruhunu teslîm etti. Biz de yaratanım 'Allah' dedik yapıştık cebhâneye: Ha babam ha... Güllenin bini bir paraya... Bir oraya, bir buraya: Lap lap; güp güp... Düşer, durur... Bini bir paraya... İnsanı "Allah" kolluyor. Yoksa sağ kalmak ne mümkün... Ortalık ateş içinde. Milletin de gözüne ne gülle görünüyor, ne bir şey. Ateş gibi çalıştı. İki dakîka içinde onca cebhâneyi uçurdu, siperlere yetiştirdi. Düşmanın yerden gökten yağdırdığına asker metelik vermedi. Hazreti Allah böyle yürek verdi bu askere... Biz o ateş içinde çalışırken askerin biri de kalkmış şıkır şıkır oynuyor: 'Zorla değil yâ, öldürmüyor bu herîfin güllesi be... Korkmayın!' diyor, göbek atıp duruyor...* Hacı Mehmed sözünü kesip önünden geçmekte olduğumuz bir yeri göstererek – *"Bak Efendi bak! İşte buraya bir gece nur indi. Te buraya... Hâ sahîh, bir gecede; gökyüzüne bir yazı yazıldı. İşte şu tarafa... Siz onu görmediniz mi be? Biz onu hep gördük"* dedi.

Havanın karanlığıyla arabanın sarsıntısına rağmen ben Hacı Mehmed'in sözlerini defterime işâret edebildim. Lâkin şuna teessüf ederim ki kendisinden bu kadar müstefîd olduğum Hacı Mehmed'in sîmâsını görmek bana nasîb olmadı. Çünkü akşamüzeri arabaya bindiğimizde yüzüne dikkat etmemiştim. Kendisiyle konuşmaya başladığımızda da ortalık karanlık olmuştu. Vedâ ederken de ortalık aynı hâlde idi, bu yüzden onun sîmâsını görüp seçmek müyesser olamadı. Sanki o sesler, o sözler, bana hâtiften gelmişti... O gece mülâkî olduğum bir doktor da şöyle hikâye ediyordu: "*Şu askerin bu harbte gösterdiği metâneti, fedâkârlığı ta'rîf kâbil değildir... Bakarsın bir as-*

ker gelir. Kol parçalanmış: 'Doktor şu kolumu kes!' der, fütûr bile etmez. Kolunu değil, sanki saçını kestirecekmiş **[s. 33]** *gibi lâkayd davranır; bir taraftan da: 'Âh cânına yandığım... İntikâm alamadım' diyerek göğsünü yumruklar, durur... Hele o hastahânelerdeki mecrûhlar sabredemezler de, henüz yaraları eyileşmeden gizlice taburlarına kaçıp tekrâr harbe girerler... Bir defa da tuhaf bir şey oldu. Bu da askerimizin ulüvvcenâbını gösterir. Malûm yâ baz yerlerde bizim siperlerle düşman siperleri arasında mesâfe pek azdır. Hemen on beş yigirmi hatve kadar bir şey. Bir gün böyle yakın bir Fransız siperinden bizim sipere baz murdâr şeyler atılır. Bizim askerler de bunların yaptıklarına karşılık bir mendilin içine biraz fındık, ceviz koyup o düşman siperlerine atarlar. Çıkının içindekini gören Fransızlar yaptıklarından utanmış olmalılar ki hemen o mendilin içine pisküvit bağlayarak tekrâr bizim sipere atarlar. Bir daha da o siperden bize ateş edilmez. Daha bunun gibi neler...*"

Biz İstanbul'a döndük. Lâkin o birkaç gün içinde görüp işittiklerim beni pek başka düşündürmeye başladı. Ben artık kendimi hiç beğenmiyordum. Miskînlere, tenbellere garaz oldum. Süsüne, eğlencesine düşkün olup da harbe lâkayd kalanlara düşman kesildim. Nereye gitsem, ne ile meşğûl olsam hep aklım, fikrim orduda... Hep onları düşünürüm. İsterim ki herkesin de düşüncesi bu olsun. Böyle olmazsa sâde benim düşüncemden ne çıkar? Bunun için herkesi de böyle düşündürmek istiyorum. Aczime bakmayarak yüksek perdeden dîndâşlarıma sesleniyorum, diyorum ki: "*Müslümanlar... Hele siz İstanbullular! Düşünün, dâima şu askerleri düşünün! Bakın, görün! Onlar ne gayretler gösteriyorlar, nasıl hayâtlarını hiçe sayıyorlar. Arslanlar gibi vatanı müdâfa'a ettikleri hâlde asla övünmeyip hep ağır başlı davranıyorlar; sessiz sadâsızca vazîfelerini görüyorlar. Siz bu mahviyete bakıp da sakın onlara karşı gayr-ı mütehassis kalmayın, düşünün! Mâlsa mâl... Cânsa cân... Ne*

lâzımsa onu seve seve ordunun emrine âmâde kılın! Böyle yapın ki: Ordu olsun. Ordu olmazsa düşman gelir. Düşman gelirse mâlın kıymeti değişir, o vakit cân da insanın başına bir belâ kesilir. İnsan o günleri görmedense bin kerre ölmeyi müraccah bulur. Ayaklar altında kalmış bir insanı yaşatan cânın ne kıymeti olur? Bunları düşünelim de mâlımızı, cânımızı hüsn-ü isti'mâl edelim! Sırası gelince hiç birini fedâdan çekinmeyelim. Bir taraftan da hep uhdelerimize mevdû vezâifi bi-hakkın îfâya çalışalım! Her husûsta intizâm-perver olalım. Tarz-ı ma'îşetimizi tanzîm, yiyecek ve içeceğimizi hâl-i hâzıra göre tertîb ve tensîk edelim: Pek büyük işlere atılmış olan hükûmete engel olmayalım; cihâd-ı ekberin lüzûmu kadar yaşamasına bir çaparız çıkmayalım.

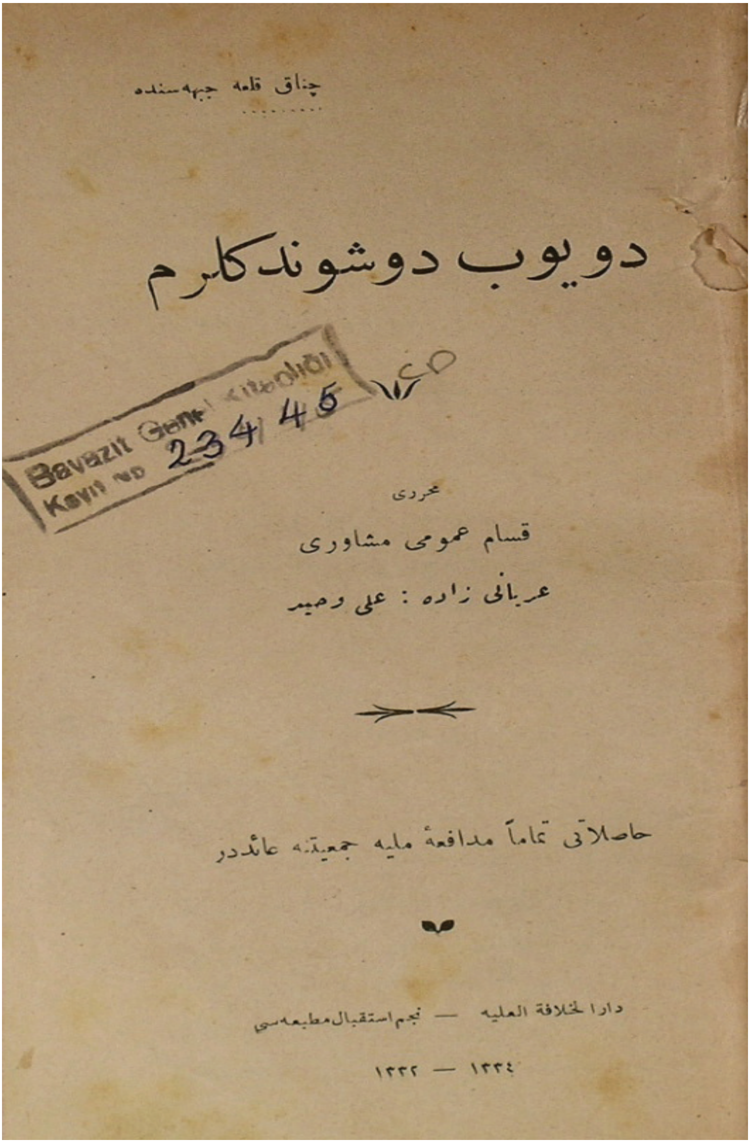
Boğazlarda, hudûdlarda kıyâmetler koparken burada yan gelip keyfine bakmak, muhârebe kaygısından ziyâde kahve şeker derdine düşmek revâ değildir. Amma alışmış kursak, bulamacını istermiş. Varsın seksen bin kerre istesin... Biz kursağımızdan ziyâde o hastahânelerde göğüsleri körük gibi şişip inen mecrûhları düşünelim! O meydân-ı harbde cân verirken arkadaşlarına: 'Sakın korkmayın! Ateş içinde kalan kardaşlarımıza cebhâne yetiştirin' diyen şehîdleri hâtırdan çıkarmayalım! Onlar tiryâkîlerin kahvesi, boğaz düşkünlerinin tatlısı, zevkine mecbûr olanların da eğlentisi için mi kendilerini o hâle koydular? Hayır: Onlar 'Allah' dediler dîn için, vatan için silâha sarıldılar. Üç yüz elli milyonu mütecâviz Müslümânın selâmeti uğrunda ölüm, ateş demediler atıldılar.

Onların bu fedâkârlığına karşı: 'Ben müstesnâyım, yâhût ben bedel verip harbden yakayı kurtardım yâ... Şimdi dünya yıkılsa umûrumda değil. Benden atlasın da nerede patlarsa patlasın...' diyenler -eğer varsa- Cehennem'e yakışır. Göğsünde

bütün îmânı olan kâbil değil böyle diyemez. O cânım askerler, o ümmet-i Muhammed'in sevgili evlâdı bu kış kıyâmette[15] *siperler içinde soğuktan titreşerek sabahları ederken: İnsan nasıl olur da sıcak döşeğinde râhat yatabilir? Nasıl olur da o döşekler insana diken olup batmaz?*

Müslümânlar; Müslümanlar! Siz, siz olun da insâf edin, cânı câna ölçün. Askerleri hiç hâtırdan çıkarmayın... Hep onları düşüne düşüne sinirlerinizi bozun... Süslerinizi unutun... Eğlencelerinizden vazgeçin... Bî-lüzûm i'tiyâdları bir tarafa atın... Böyle yapın ki: Sizden şehîdler hoşnût, gâzîler de râzî olsun... Yoksa kadir, kıymet bilmezlik cezâsız kalmaz..."

15 Târîh-i tahrîr: 12 Kânûn-ı Evvel 1331 [25 Aralık 1915]

چناق قلعه جبهه‌سنده

دویوب دوشوندکلرم

محرری

قسام عمومی مشاوری

عریانی زاده : علی وحید

حاصلاتی تماماً مدافعهٔ ملیه جمعیتنه عائددر

دار الخلافة العلیه — نجم استقبال مطبعه‌سی

۱۳۳۴ — ۱۳۳۲

Üryânizâde Ali Vahid Efendi'nin "Çanakkale Cephesi'nde Duyup Düşündüklerim" Adlı Eserinin Kapak Sayfası